

Wstęp

Niewiele książek hebrajskich było tak wpływowych jak *Grzechy młodości*.

Josef Klausner

Autobiografia Moszego Lejba Lilienbluma (1843–1910) – tak jak dzieje całego jego życia – to historia nieustannych poszukiwań i przemian; gubienia i odnajdywania ścieżek; redefinicji, przewartościowań i wymyślenia siebie na nowo. Autor *Grzechów młodości* odebrał tradycyjne wychowanie, przeciwko któremu z czasem się zbuntował. Motywowany wiarą i troską o jej przyszłość nawoływał do zreformowania judaizmu, by zaraz potem odwrócić się od religii. Dążył do świeckiej edukacji i pracy, ale nie potrafił odnaleźć się w stylu życia wielkiego miasta portowego, do którego się przeprowadził. Pisał o utylitaryzmie, kiedy sam czuł się nieprzydatny społecznie. Okrzyknięty heretykiem i poddany ostracyzmowi, wrócił po latach na łono społeczności żydowskiej jako syjonista. W losach tego literata oraz ideologa przeglądała się cała generacja wschodnioeuropejskich Żydów. Czy także dzisiejszemu czytelnikowi jego przeżycia mogą stać się bliskie? Biografia Lilienbluma to opowieść o szukaniu swojego miejsca w świecie – i w tym sensie jest uniwersalna.

Życie i twórczość Moszego Lejba Lilienbluma

Koleje życia Lilienbluma, choć w *Grzechach młodości* nierzadko poddane zabiegom autokreacji, stanowią nie tylko historię jednego intelektualisty, lecz mogą być także śmiało czytane szerzej – jako głos całego pokolenia. Indywidualny rozwój pisarza oraz dokonywane przez niego wybory ideowo-polityczne były bowiem ściśle związane z problemami, którymi żyli Żydzi w carskiej Rosji. Dotyczy to zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych czynników oddziaływających na społeczność żydowską w XIX i na początku XX wieku. Dzieje życia Lilienbluma wpisują się w szerszy kontekst haskali (żydowskiego oświecenia), problemu reformy judaizmu, uczestnictwa Żydów w życiu społeczeństwa nieżydowskiego, migracji wewnętrznej i zewnętrznej, a także kwestii antysemityzmu i przemocy antyżydowskiej,

ideologicznego kryzysu rosyjskich Żydów i różnych prób jego przezwyciężenia, wśród których jedno z głównych miejsc zajmował kształtujący się od końca XIX wieku żydowski ruch narodowy, w szczególności syjonizm. Kim więc był Lilienblum i jak powyższe czynniki wpłynęły na jego losy?

Dzieciństwo i młodość w Kiejdanach

Mosze Lejb Lilienblum¹ przyszedł na świat 22 października 1843 roku w Kiejdanach, leżących w odległości około 50 kilometrów od Kowna na Litwie. Stanowiły one najpierw dobra rodowe Radziwiłłów, a następnie zostały odziedziczone przez potomków innej rodziny szlacheckiej, Czapskich. W dawnej Rzeczypospolitej był to jeden z ważnych ośrodków reformacji. W czasach Lilienbluma miasto nadal charakteryzowało się zróżnicowaniem religijno-kulturowym. Mieszkali tu reprezentanci różnych wyznań chrześcijańskich: katolickiego, prawosławnego, ewangelicko-augsburskiego oraz ewangelicko-reformowanego². Żydzi osiedlili się w Kiejdanach na początku XVI wieku i podlegali bezpośrednio jurysdykcji magnackiej Radziwiłłów. Odgrywali ważną rolę w funkcjonowaniu gospodarczym miasta, zajmując się zarówno handlem, jak i rzemiosłem. Ich sytuacja uległa pogorszeniu podczas wojen polsko-szwedzkich w XVII wieku, a następnie podczas wojen rosyjsko-szwedzkich; zresztą każde kolejne działania zbrojne (na przykład kampania napoleońska, powstanie listopadowe) pozostawiały swój ślad na życiu mieszkańców. Miasto i jego ludność zostały także dotknięte przez pożary i epidemie. Na początku XVIII wieku żydowska gmina w Kiejdanach, licząca ok. 4300 członków, była trzecią co do wielkości na Litwie i Żmudzi. Podobnie jak Wilno, był to ośrodek mitnagdyzmu - ukształtowanego właśnie na Litwie nurtu żydowskiej ortodoksji, opozycyjnego wobec powstałego wcześniej pietystycznego nurtu chasydyzmu. W wyniku rozbiorów Kiejdany stały się częścią Cesarstwa Rosyjskiego, a lokalnych Żydów objęło prawo nowego państwa, odczuwane często jako opresyjne (na przykład pobór żydowskich rekrutów do wojska carskiego). W XIX wieku miejscowość otwierała się na nowoczesność: zaczęły docierać tu nowe prądy ideowe, a w drugiej połowie stulecia pojawiła się kolej żelazna. Przed pierwszą wojną światową liczba ludności żydowskiej w Kiejdanach sięgała 7000 osób³.

¹ Nazwisko „Lilienblum” nie było jego rodzimym, przyjął je dopiero później; zob. L. Simon, *Moses Leib Lilienblum*, Cambridge 1912, s. 5. W wielu źródłach przewija się nazwisko „Sneper”, ale nie jest pewne, czy pochodziło ze strony ojca, czy matki pisarza; por. J. Klausner, *Historia szel ha-sifrut ha-ivrit ha-chadasza*, t. 4, Jersuzalajim 1953, s. 197; A. Pik, *Reb Cwi ha-Chawtan. Awi reb Mosze Lejb Lilienblum*, „Dawar” 1935, 15 lutego, s. 6. O ile nie zaznaczono inaczej, dane biograficzne dotyczące Lilienbluma przytaczane są na podstawie jego autobiografii.

² *Kiejdany*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 3, Warszawa 1882, s. 17-19.

³ *Kejdan. Sefer zikaron*, red. J. Chrust, Tel Awiw 1977, s. 13-37.